

ההיסטוריה של העתיד

יסמין דאהר

בוקר טוב

תודה רבה לכל המשתתפים והמשתתפות, ולקבוצת האנשים הגדולה בפסיכואקטיב שאירגנו והירימו את היום עיון זה, ובעיקר שותפתי שלא פסחה על שום פרט, אילנה לח.

גדלתי בנצרת, בבית שלא נשמעה בו המילה נכבה, כמעט אף פעם. בכל זאת, מגיל צעיר מאד היה ברור לי שיש פה ויש שם. ה"שם" זה מה שמעבר למחסום אל-ג'למה שבגנין, היכן שעוברים בדרך לשכם לבקר את סבתא.

מגיל מאד צעיר גם ידעתי שיש אנחנו והם. את ה"הם" היינו רואים בביקורים בחיפה או בנצרת עילית, שלא אהבנו לשהות בה הרבה. אני זוכרת בבירור את התחושה שכל מה שיש פה - הים, היערות, הבתים, הכפרים, הכל הוא איכשהו לא שלנו. לא במובן של בעלות על רכוש, אלא במובן רגשי, של יחסי אהבה-שנאה למקום, ולתחושת זרות שאפיינה את היחסים שלי עם כל דבר במרחב. זה היה רגש של אי נחת, תחושה של אחרות. מה שמעניין זה שבתחושה שלי, אנחנו היינו גם הזרים וגם האחרים. ואף פעם, אולי עד גיל 17, לא הבנתי למה אני לא יכולה להתאהב בים פה, ולמה תחושת הזרות כאן, בארץ הזו, כל כך שונה מהרגשת הזרות שהרגשתי כשגרתי בחו"ל לשנה. דברים התבהרו כאשר למדתי, ואולי זה לא מקרי שאינני זוכרת מתי בדיוק, את המילה נכבה. כך "הקטטורפה", התלבשה בדיוק על התחושות שלי, ותיארה את המורכבות שאף פעם לא הצלחתי, בעצמי, לבטא.

אנו הפלסטינים מרגישים וחיים ניכור וזרות במולדתנו: המולדת שהפכה למדינה, מדינה שבנויה על הריסות המולדת, מדינה שמדגישה ומקיימת את העדרה של המולדת. זוהי מדינה שבנויה על חורבות הבתים והכפרים שהיו, ועל ציר של ניגוד מוחלט בין שתי זהויות. לא רק היהודית והפלסטינית עומדות כאן בניגוד זו לזו, אלא גם זהויות העבר וההווה - כאשר העבר קשור בפלסטינים וההווה ביהודים. הניגוד בין השניים מצביע על הניסיון המתמשך למחוק את הזהות הראשונה, אחרי שנחרב מימדה הגיאוגרפי, הפוליטי והתרבותי ולאחר שמוצו הניסיונות לעוות ולהוליד זהויות חדשות במקומה. זוהי אחת הסיבות להתכנסותנו כאן היום - נראה שפרויקט ההשכחה הטוטאלית נכשל. בכל פעם שמנסים להשכיח או לכפות את ההשכחה, אם זה באמצעות חוק או באמצעות בניה של גדר הפרדה, אי הצדק והסבל מתגברים והופכים בלתי

נסבלים. בה בעת, קבוצות נוספות של אנשים מצטרפות למאבק. ברור שהבולדוזר יותר חזק, אבל זיכרונם של אנשים, עמים ודורות הוא בעל אופי מתמיד, עיקש, ומדגיש את החשוב מכל: את האנושי.

באופן פרדוקסלי, לפני הצעתו של החוק - שאילנה תדבר עליו בהרחבה - החוק שעורר אותנו ליזום את הכנס הזה, לא התקיים דיון ציבורי אמיתי בישראל לגבי הנכבה, מה קרה שם? למה? ומה ההשלכות של הנכבה על העתיד? מה משמעותה של השתיקה המהדהדת הזו? המחשבה שבמהלך שישים שנה רוב האנשים שחיו פה לא שאלו שאלות על אלו שיכלו להיות שכניהם, לא התדיינו בחשאי או בפומבי על העלמותם של החיים השוקקים ב-500 ערים וכפרים אשר רובם נחרבו באופן טוטאלי; המחשבה שאנשים לא התעניינו באירוע שהיה מכונן גם עבורם - קרי גירוש הפלסטינים, כל זה מעיד על עומק ההכחשה וניסיון מחיקת האירוע הזה מתולדות ההיסטוריה - לא רק הישראלית, אלא האנושית.

המחיקה וההכחשה מראים באופן חד וברור את ההתנגדות הציונית/הישראלית המתמשכת והעיקשת לאפשרות כינונו של זיכרון קולקטיבי פלסטיני. איזה פרדוקס ואירוניה גלומים בכך שהמדינה שחיה ומייצרת שיעתוק והחייאה מתמדים של עבר איום ונורא בתולדות ההיסטוריה המודרנית - זכרון השואה - מונעת מהפלסטינים את הזכות לזכור את העבר ולכונן זיכרון קולקטיבי ביחס אליו.

מימד פרדוקסלי זה מצביע על עמדה נוספת, אומנם נסתרת יותר, וזוהי העמדה הברורה אודות קיומם של שתי צורות חיים, ושל שני סוגים של בני אדם: אלו שהם באמת בני אדם, ושטבעם הוא לזכור ולהתאבל, ואלו שלא. מצד אחד ישנם מי שזכאים ושראוים לסבל ולזיכרון, ושאישי אינו כופה עליהם היסטוריה שאינה שלהם, ומן הצד שני ישנם חיים של אחרים, כך נבין מהחוק, של הפלסטינים, שאינם שווים את ערכה של התאבלות. פיצולה של האנושיות בין אלו שיש להם ואלו שאין להם, ניתנת לאיתור בקלות בהיסטוריה של התנועה הציונית מראשיתה, דבר הבולט באופן שבו צולמה ותועדה ארץ זו, לרוב בלי חיים ואנשים, שוממה לגמרי. וכאשר כבר הראו אנשים בתמונות, הציגו אותם כאנשים שחיהם לא שווים, נודדי מדבר, לא מתורבתים, כלומר אנשים שגירושם או השלתטות על ארצם ורכושם לא יזעזעו את העולם ולא יפגעו בערכים אנושיים.

ואולם, אם זכרונו לא מסייע לנו לחזור אחורה בזמן ולהביט בתמונות האלו, די לנו בשיחזור מראות ההתקפה על עזה ב-2009. לפחות לאלה מאיתנו שלא ראו אמצעי תקשורת ישראליים, כי עזה אינה קיימת בתודעת הישראלית, בדיוק כמו הנכבה. בדיוק בשל כך לא הופיעו תמונותיהם של העזתיים בתקשורת הישראלית. עזה הוצאה מגבולות העולם האנושי, וכך היה אפשר

להפציץ אותה עד בלי די. וכמו בדיון על הנכבה, מה שהטריד יותר מכל את הישראלים זה ציון מספרים. לא תמונות, לא סיפורים, לא עדויות. מספרים.

אנחנו מתכנסים פה היום כדי לדבר בדיוק על מה שלא מדובר. המילה שמסמלת כאב עצום, טראומה ואובדן: הנכבה. הדור של הפלסטינים שחיו את הנכבה, התעוררו לפתע אל מציאות שונה לחלוטין - הערים והכפרים שנחשבו למרכזיות במזרח התיכון, בתחום האינטלקטואלי, בתחום התרבות ובכלכלה, נחרבו והפכו לדומם מת. פליטים חיכו למעבורות ואחרים הלכו ברגל צפונה. מאנשים רגילים, בעלי חיים ושגרה, משפחה ועסקים ובתים וחברים, הפכו הפלסטינים בסוף שנת 1948 לפרטים ממוספרים במחנות הפליטים של אונרוא ולכלי, בידי התנועה הציונית בבניית מדינה יהודית נקיה.

הנכבה בשבילי היא לא רק בסיס היחסים בין היהודים והערבים בארץ זו, היא הדפוס שמנחה את היחסים הללו. ואם זה אפשרי, אני רוצה לכנות את מבנה יחסי הכוח בין היהודים לערבים מבנה כוח "נכבויי" *نكويي*. ידוע הוא שלכל מבנה כוח קוליניאלי יש דפוס שלט, ונראה שזה הישראלי-ציוני, מבוסס על עקרונות של גירוש - ראשית, ומיד לאחר מכן - קביעת עובדות בשטח, ניכוס הסבל, ומחיקה של עקבות העבר. ההסתרה מתגברת ככל שנוקפות השנים, והמאמץ שנדרש כדי לדכא ולהסתיר את מה שצף ועולה, נהיה גדול יותר ויותר כל הזמן. אחת הסיבות לכך היא האימה מההתמודדות עם מה שאני מכנה "העבר שנמצא בעתיד" - שהרי הנכבה היא לא רק אירוע שהתרחש והסתיים, אלא אירוע שההכרה או אי ההכרה בו בכוחה לשנות את העתיד.

דרך דפוס ההתנהגות הנכבוי, אפשר להבין את הקשרים והחיבורים בין כל המאורעות ההיסטוריים מאז ועד היום: הכיבוש של שנת 67 הוא נכבה, ההתנחלויות הן נכבה, זה שאני למדתי בבית ספר פרטי בנצרת על הרצל ולא שמעתי על מחמוד דרוויש, גם זו נכבה. זה שהורסים בתים של פלסטינים אם זה ביפו או בחברון, זו נכבה, וזה שהיהודים משמרים לעצמם את הפריביליגיה של הדיבור בשפתם העברית, זו גם נכבה, ולגבי הנקודה האחרונה אני רוצה להגיד, שאני מרשה לעצמי היום לדבר בעברית, כי הדיבור על הנכבה עצמו חושף את הדפוסים, ונותן מקום והגינות לשימוש בשפה גם ככלי ולא רק כאידיאולוגיה.

ומכאן חשיבותו של יום עיון זה ושל יתר המלאכה שנעשית לחשיפת הדפוס הזה, מתחילתו - כי העבר קיים, משחוזר ונמצא בעתיד. היום שישים ושתיים שנים אחרי, בכל מקום שהולכים אליו שוכנים שדים. מסתתרים שרידים של חיים שנמחקו, אנשים שהיו ואינם, הריסות של בתים, אבנים באמצע היערות. מחיקת עקבות ההיסטוריה, בין היתר באמצעות חלוקת שמות עבריים

חדשים, דומים מאד לשמות הערביים של הכפרים והערים שהיו ואינם, הם דרך להפגין את השליטה של היהודים-ישראלים על המרחב המקומי. אך ניסיונות אלו מעידים גם על חוסר ביטחון מסוים, ועל חיפוש אחר לגיטימציה ולימנליות כלשהי.

דבר זה גם מסביר מדוע המדינה עם הכוח הצבאי הכי מפותח וחזק באיזור, מבקשת להתגונן בפני מעשי התאבלות פומביים. מעשה הזיכרון מרמז לשאלות ראשוניות, ומחזיר את המדינה לנקודת ההתחלה. באותו רגע מושב במידה מסוימת צלם האנוש לאלו אשר נדחקו החוצה מספרי ההיסטוריה ומדפי העיתונים. חשיפת הראשית, ההתחלה, מחזירה בין רגע את השמות לכפרים, את הפנים לבני האדם, ואת החיים למספרים – ובעיקר היא מציבה עבר לעתיד.

על היהודים-ישראלים לדעת ולהפנים שעבור פלסטינים, הצעת החיים המשותפים השוויניים בארץ הזו היא וויתור מאד רציני וגדול. זהו וויתור לא קל על אדוניות, על בעלות ועל עבר שהיה כביכול רק שלהם. זה וויתור שמתרחש כדי שיתאפשרו חיים ביחד.

בספרה precarious lives כותבת ג'ודית באטלר שאחד התנאים היסודיים ביותר לחיי בני אדם, היא הידיעה, וההשלמה עם הידיעה, שמה שלא נעשה - חיינו אף פעם אינם בטוחים לגמרי, וכי יש בהם תמיד מימד של שביריות. היא טוענת גם שהדרך היחידה שעמים ומדינות ירצו לחיות בביטחון אבסולוטי, זו תהיה דרך ג'ינוסייד (טיהור איתני). קבלת השברירי שבנו, היא קבלתו של האחר, והיא הבנה פוליטית שחומות וגדרות, ילכו ויולידו אחרים מסוג אחר, בחוץ ובפנים. האופן שבו ממוסגרת ומובנת הנכבה – האופן שבו מובנים המושגים טבח וגירוש, חיים ואובדנם - באמצעות התרבות, הידע הנורמטיבי – כולל הידע הפסיכולוגי - המשפט והמדיה - צריכים להיות במרכז תשומת הלב והעשייה שלנו. המציאות הפוליטית מראה לנו פעם אחר פעם כי מתקיימים במרחב שלנו היום הרבה מאד חיים שאינם נתפסים כחיים במלוא מובן המילה. אלו חיים שאינם נתפסים כאנושיים, ומכאן, אובדנם אינו מובן כאובדן הנושא עימו שכול, כעס ותשוקה לשינוי. עלינו, בשלב הראשון, להצליח – כפרטים וכקולקטיבים - להכיר בחיים הראויים (להגנה, לשימור, להתפתחות) כדי להצליח להעריך את מידת האובדן שבגזל החיים הללו, וכדי להתאבל על קטיעתם. לכן פוליטיקה המכירה בנכבה היא פוליטיקה שקשורה להווה מוחשי מאד ולא לעבר נוסטלגי או לשאיפה לצדק היסטורי בלבד. כך, אולי, נוכל לכתוב ביחד את ההיסטוריה של העתיד.